

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

FarDU.
ILMIY
XABARLAR-

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2025
FILOLOGIYA

НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

ADABIYOTSHUNOSLIK

M.A.Jo'rayeva	
Safarnomaning paydo bo'lishi va janr sifatida shakllanishi	5
S.A.Xaqnazarova	
Abdulla Sher lirikasida formal an'analar	8
S.A.Odilova	
Badiiy asarda ikkinchi darajali personajlar talqini	12
B.N.Isakova	
O'tkir Hoshimov va Jek London ijodida mavzular ko'lami qiyosiy tahlili	15
Sh.R.Maxamadjonova	
Adabiyotda aforizm tushunchasi va uning o'ziga xos xususiyatlari	19
M.S.A'zamjonova	
Kitobxon kodi: badiiy asarda psixologizm	22
G.Xaydarova	
"Ona lochin vidosi" romanida kolliziya konflikt	26
М.Б.Ботирова	
XX asr o'zbek adabiyotida psixologik taxlilning o'ziga xos xususiyatlari	28
A.Baba	
Comparison of eastern and western variants of the <i>Koroglu</i> epic.....	31

TILSHUNOSLIK

I.M.Azimov	
Qayum ramazon va uning "O'zbek tilining birlashgan imlo qoidalari" risolasi xususida	37
M.F.Yo'ldasheva	
Jek London asarlari tarjimalarining lingvopragmatik tadqiqi.....	43
U.T.Muratbaeva	
Lexical and semantic features of the expression of ethical concepts in the karakalpak language	50
S.B.Hafizov	
The semantic network of "head" in english and uzbek based on lexical field comparison.....	54
R.T.O'rinboyeva	
Qo'shrabot tumani shevasining fonetik xususiyatlari	59
A.B.Vosiljonov	
Farg'ona viloyati shevalari bazasini yaratishning umumiy nazariy asoslari	63
M.V.Ahmadova	
Syllable rhythm and prosody: the theory of classification of languages by rhythm and the manifestation of isochrony in the poetic system	68
M.N.Najmiddinova	
Linguopragmatic analysis of phraseological units and idioms relating to the concept of hospitality in english and uzbek.....	73
N.A.Beknazarova, M.Y.Madiyeva	
The definition and key components of communicative competence in language learning.....	85
X.A.Sarimsokov	
Sport sharhlarini asosini tashkil qiluvchi leksik birliklarning diaxron tadqiqi	88
S.A.Raxmonberdiyeva	
Qurilish sohasiga oid ingliz va o'zbek tillaridagi leksik birliklarning lingvistik tahlili	93
X.A.Asqaraliyeva	
Media-kommunikativ muloqotda paralingvistik vositalar	96
H.X.Bozorov	
O'zbek xalq ertaklaridagi obrazlar: lingvopoetik, badiiy va falsafiy tahlil	100

UO'K: 1751

**QAYUM RAMAZON VA UNING “O‘ZBEK TILINING BIRLASHGAN IMLO QOIDALARI”
RISOLASI XUSUSIDA****QAYUM RAMAZON AND “HIS TREATISE ‘UNIFIED SPELLING RULES OF THE UZBEK
LANGUAGE’”****КАЮМ РАМАЗОН И ЕГО БРОШЮРА “ОБЪЕДИНЁННЫЕ ПРАВИЛА ОРФОГРАФИИ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА”****Azimov Inomjon Mamasadikovich**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti

Annotatsiya

O‘tgan asrning boshlarida o‘z harakatlarini “jadidlar” nomi bilan tarix zarvaraqlariga muhrlagan ma’rifatparvar ziyolilar birinchi navbatda, alifbo va imlo masalalariga jiddiy e’tibor qaratdilar, ma’lum qonun-qoidalariga asoslangan milliy adabiy til bo‘lishini orzu qildilar. Mazkur masalalar jadidlar faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan biri edi.

Ma’lum imlo qoidalariga asoslanmagan arab yozuvi isloh qilinib, dastlabki imlo qoidalari ishlab chiqildi. Dastlabki tajriba sifatida Fitrat boshchiligidagi tashkil qilingan “Chig‘atoy gurunji” tomonidan ishlab chiqilgan “Bitim yo‘llari” (“Yozuv yo‘llari”) asarini keltirish mumkin. 1929-yil may oyida Samarqandda bo‘lib o‘tgan til va imlo konferensiyasida, boshqa turkiy tillardagi kabi, o‘zbek tilida ham singarmonizm qonuniyati e’tirof etilib, imlo qoidalari shu asosda ishlab chiqilgan edi. Unga ko‘ra, unlilar soni 9 ta etib belgilangan.

Afsuski, sovet mafkurasining hukmronligi tilshunoslik sohasiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazdi. May konferensiyasida tasdiqlangan imlo qoidalari millatchilik ruhida tuzilganligi va ishchi-dehqon ommasining savod chiqarishiga to‘sqinlik qilayotgani kabi vajlar bilan rad etildi. Singarmonizm yo‘qolib borayotgan hodisa sifatida baholanib, unlilar miqdori 9 tadan 6 taga kamaytirildi. Avvalgi imlo qoidalaridan tubdan farq qiladigan, sho‘ro mafkurasiga mos yangi imlo qoidalari ishlab chiqildi.

Maqolada Qayum Ramazon tomonidan risola holida tayyorlangan mazkur imlo qoidalari xususida so‘z yuritiladi.

Аннотация

В начале прошлого века просветительская интеллигенция, вошедшая в историю под именем «джадиды», в первую очередь уделяла серьёзное внимание вопросам алфавита и орфографии, мечтая о национальном литературном языке, основанном на определённых правилах и нормах. Эти вопросы были одним из ключевых направлений деятельности джадидов.

Арабская письменность, не имеющая официально закреплённых правил орфографии, была реформирована, и были разработаны первые орфографические нормы. В качестве первого опыта можно привести труд «Битим йўллари» («Пути письма»), созданный кружком «Чигатай гурунги» под руководством Фитрата. На конференции по языку и орфографии, состоявшейся в Самарканде в мае 1929 года, как и в других тюркских языках, в узбекском языке была признана закономерность сингармонизма, и орфографические правила были разработаны на этой основе. Согласно им, количество гласных было определено в девять.

К сожалению, господствующая советская идеология оказала влияние и на область языкознания. Орфографические правила, утверждённые на майской конференции, были отклонены под предлогом того, что они составлены в духе национализма и мешают ликвидации неграмотности среди рабочих и крестьян. Сингармонизм был признан исчезающим явлением, и количество гласных было сокращено с девяти до шести. Были разработаны новые орфографические нормы, кардинально отличающиеся от прежних и соответствующие советской идеологии.

В статье рассматриваются орфографические правила, изложенные Каюмом Рамазоном в виде брошюры.

Abstract

At the beginning of the last century, the enlightened intellectuals who inscribed their movement in history under the name “Jadids” paid particular attention to issues of the alphabet and spelling, aspiring to create a national literary language based on established rules and norms. These issues were among the key directions of the Jadid movement.

The Arabic script, which lacked officially established spelling rules, was reformed, and the first orthographic norms were developed. As an early example, one can cite the work “Bitim Yo‘llari” (“Ways of Writing”) created by the “Chig‘atoy Gurungi” circle under the leadership of Fitrat. At the language and spelling conference held in Samarkand in May 1929, as in other Turkic languages, the principle of vowel harmony (singarmonism) was recognized in the Uzbek

language, and orthographic rules were developed on this basis. According to these rules, the number of vowels was set at nine.

Unfortunately, the dominance of Soviet ideology extended its influence to the field of linguistics. The orthographic rules approved at the May conference were rejected on the grounds that they were imbued with nationalism and hindered literacy efforts among the working class and peasants. Vowel harmony was considered a disappearing phenomenon, and the number of vowels was reduced from nine to six. New orthographic norms were developed that were fundamentally different from the earlier ones and aligned with Soviet ideology.

This article discusses the orthographic rules compiled into a treatise by Qayum Ramazon.

Kalit soʻzlar: alifbo, imlo, isloh, unli tovush, undosh tovush, singarmonizm, harf, fonema, yot harflar, yozuv.

Ключевые слова: алфавит, орфография, реформа, гласный звук, согласный звук, сингармонизм, буква, фонема, иностранные буквы, письменность.

Key words: alphabet, orthography, reform, vowel sound, consonant sound, vowel harmony, letter, phoneme, foreign letters, writing.

KIRISH

May konferensiyasida imlo qoidalari tasdiqlanib, hayotga tatbiq etilgan boʻlsa-da, mazkur qoidalarga amal qilish, uning amaliyotga joriylanishi juda sust ketdi. Oʻrta, oliy maktablarda, hatto matbuotda bir soʻzni turli shakllarda yozish, imlo qoidalariga amal qilmaslik holatlari koʻp edi. Qayum Ramazon imlodagi bunday boshbodoqlikning 2 ta sababi borligini aytadi: 1. 1929-yilgi I Til-Imlo konferensiyasining imlo togʻrisidagi qarorlarini amalga oshirish uchun tashkiliy, idoraviy va rasmiy munosabatlar. 2. Asosiy bosh sabab imlo togʻrisidagi qarorda metodologik, lingvistik va amaliy baʼzi kamchiliklar, yanglishliklar [1:7].

Imlo qoidalarining hayotga toʻliq tatbiq etilmaganining siyosiy sababi ham bor edi. Konferensiyadan soʻng millat oydinlariga boʻlgan siyosiy tazyiqlar yanada kuchayadi. Ularga eskilikni qoʻmsash, feodal tuzumiga qaytishni targʻib qilish, uni ulugʻlash kabi ayblovlar qoʻyiladi.

Otajon Hoshimning fikricha, feodalizm davrida yashagan, oʻz asarlarini chigʻatoy adabiy tilining (Navoiy, Bobir, Lutfiy va hokazolari) feodal mohiyatidan olgan imlo biz uchun yaroqsizdir. Shuningdek, Oktabrgacha hukm surgan, yaʼni jadidizm imlosi ham bizga maʼqul emasdir. Chunki u jadid adabiy tilining yarim feodal, burjua mohiyatiga asoslanganidir. Chunki u oʻz prinsiplarini, imloda goh turk, goh tatar burjua islohcilari imlosiga taqlid qiluvchi jadidlarning liberal burjua, panturkist, panislomist ustanofkalariga asoslanar edi. Nihoyat “Chigʻatoy gurungi”ning imlo prinsiplari ham bizga maʼqul emasdir. Chunki u oʻzbek tili yuksalishini burjua yoʻliga solishga intilgan [2:22].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Istiqloldan soʻng jadidlar faoliyatini oʻrganishga alohida eʼtibor qaratildi. Lekin oʻsha davrda juda koʻplab taniqli jadid ziyolilari milliy oʻzbek adabiy tilini, yaratish, alifboni takomillashtirish boʻyicha jiddiy faoliyat olib borgan boʻlsa-da, hozirgacha ularning sanoqlilarininggina faoliyati, ilmiy merosi tadqiq qilindi. Jumladan, M.Qurbonova va Y.Sayidovlar tomonidan Fitratning tilshunoslik merosi, adib asarlarining leksikasi tadqiq qilingan boʻlsa [3; 4; 5], M.Yoʻldoshev va D.Neʼmatova Choʻlpon [6; 7], Sh.Bobomurodova Elbek [8], T.Togʻayev Ashurali Zohiriy [9], A.Boboniyozov, Z.Chorieva, L.Djalolovalar Abdulla Qodiriy [10; 11; 12], S.Normamatov Abdulla Avloniy [13]ning ijodiy merosi, ilmiy faoliyatini tahlil qilganlar.

Tadqiqot obyektni Oʻzbekiston milliy arxivida saqlanayotgan Qayum Ramazon tomonidan nashrga tayyorlangan, 1935-yilda nashr “Oʻzbek adabiy tilining birlashgan imlo qoidalari” risolasi tashkil etadi. Tadqiqot mavzusini yoritishda analiz, sintez, tavsiflash, tasniflash, qiyosiy-tarixiy, sintaktik-semantik, uslubiy-vazifaviy tahlil usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1929-yilgi konferensiyani jadid millatparvarlarning milliy tilshunoslik boʻyicha amalga oshirgan soʻnggi faoliyati deb aytish mumkin. Konferensiya oʻzbek adabiy tili, uning imlo qoidalari, atamalar boʻyicha tarixiy, oʻzbek tilining oʻz qonuniyatlarini hisobga olgan qarorlar boʻlishiga qaramasdan, unga siyosiy tus berilib, bu qarorlar markscha-lenincha gʻoyalarga toʻgʻri kelmasligi, shaklan milliy, mazmunan sotsialistik madaniyat qurish jarayonida tilga yangi-yangi soʻzlar kirib kelishi natijasida til qoidalarida ham oʻzgarishlar boʻlishi, adabiy til tuzishda shahar shevalariga asoslanish zarurligi, singamonizmning tobora yoʻqolib borayotgani, unga bogʻliq ravishda unlilar miqdorini kamaytirish, adabiy tilni kommunistik gʻoyalarga mos ravishda qayta tuzish boʻyicha tanqidiy maqolalar, bahs-munozaralar avj oldi. Masalan, Otajon Hoshim Fanlar akademiyasining

TILSHUNOSLIK

1933-yil 7-yanvarda bo'lib o'tgan imlo kengashida so'zlagan nutqida o'zbek tiliga *traktor, flot, shkak* kabi so'zlarning kirib kelishi bilan so'z boshidagi ikki undosh o'rtasida unlining (bil – bl, kir - kr) tushib qolishi, so'zning oxirida ikki undoshning kelishi o'zbek tili uchun me'yorga aylanib borayotgani, shuning uchun imlo qoidalarini qayta ko'rib chiqish zarurligini, "Chig'atoy"chilar tuzgan imlo eski fiidollar manfaatini inobatga olib tuzilgani, Navoiy, Bobirlar tiliga mansub bo'lgan chig'atoy adabiy tili eskilik ekanini aytadi [2:23].

1934-yilning yanvarida Toshkentda Respublika Qurultoyi o'tkaziladi. Qurultoyda alifbodan 3 ta harf (Θ, γ, Ъ) chiqariladi: "Θ" va "o" o'rnida bitta "o" ning, "γ" va "u" o'rnida bitta "u" ning, "i" va "Ь" ning o'rnida bitta "i" ning qo'llanishi qoidalashtiriladi, shu asosda unlilar sonini 9 tadan (a - ə, o - Θ, y - u, Ъ - i, e dan) 6 taga (a, ə, o, i, u, e ga) keltirish haqida qaror qabul qilinadi [14:61].

Qayum Ramazonning "O'zbek tilining birlashgan imlo qoidalar" risolasida ayni shu imlo qoidalar aks etgan. Risolaning dastlabki bo'limida imlo va adabiy til masalasiga to'xtalangan. Adabiy til ta'rifida til qonuniyatlariga emas, balki mafkura ustunligiga urg'u beriladi: "Imlomiz hozirgi adabiy tilimizning yozma shaklining bir xilligini va barcha shevalar uchun qulay bo'lishini ta'min etishi lozim. Hozirgi adabiy tilimizning o'sishida ilg'or sotsialistik industrial shahar proletarlarning shevalari yetakchilik qiladi, boshqa shevalar bunga ko'makchi va to'ldiruvchi bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, bizning hozirgi adabiy tilimiz butun O'zbekiston ishchi-kolxozchilarning adabiy tili bo'lib, imlomiz shu birlashgan adabiy til yuzasidan o'z normalarini belgilaydi"[15:3-4].

"Ohangdoshlik. Yo'g'on, ingichkalik" bo'limida o'zbek tilida singarmonizmning yo'qola borayotgani, boshqa turkiy tillar kabi muhim qonuniyat emasligi ta'kidlanib, shunga asoslanib, unlilar miqdori ham 9 tadan 6 taga qisqartirilgani izohlanadi.

1931-yilda shu muallif tomonidan e'lon qilingan "O'zbek adabiy tilining imlo qoidalar" risolasida tovushlar uyg'unligi, yo'g'on va ingichka so'z masalasiga katta o'rin berilib, singarmonizm boshqa turkiy tillar kabi o'zbek tilida ham asosiy qonuniyat ekanligi e'tirof etilgan: "So'zning birinchi bo'g'unida keluvchi unli tovushlar so'nggi bo'g'unlarda o'z jinslaridan bo'lgan unlilarni istaydir. Shunga unlilar ohangi (uyg'unligi) deymiz. Unlilar ohangi tubandagicha bo'ladi: o'zak so'zlarning birinchi bo'g'unida ust unlilari (a, ə), ostinlar (Ь-i, e) bo'lsa, so'nggi bo'g'unlarda o'tru (u, y) lar kelmaydir, bundan boshqalari kela beradi: *xatʼn, pətir, qərbəq, tirik, kelim* kabi" [16:11]. Unli tovushlar yo'g'on-ingichkaligiga ko'ra 2 guruhga ajratilgan.

Oradan to'rt yil o'tmasdan esa tovushlar uyg'unligi, yo'g'on-ingichkalikka mutlaqo teskari ta'rif beriladi: "Boshqacha xulosalaganda, ba'zilar yo'g'onlik, ingichkalik unli tovushlarning uyg'unligi deb ta'riflaydilar, biz uchun bu to'g'ri kelmaydi, chunki bizning adabiy tilimiz talaffuzida unday yo'g'onlik-ingichkalikni ta'minlaydigan unli tovushlar bo'lmagani kabi, alifbemizda ham unday harflar yo'qdir. Imlomizda yo'g'onlik-ingichkalik *q-k, g'-g* tovush (harf)lardan biri bilan yozish mumkin bo'lgan qo'shimchalarning o'zak va negiz bilan bo'lgan munosabatlari va ba'zan *ə-a* unlilarning o'zaklardagina belgisi o'rin olishlaridan iboratdir" [15:8-9]. Ammo mualliflar qoida tuzish jarayonida unlilar uyg'unligi masalasidan chiqib keta olishmaydi, o'z-o'zidan yo'g'onlik-ingichkalik masalasi o'rta qo'ygaveradi: " "o" harfi asosan yopiq va "u" ga ko'ra yoyiq lab tovushini ifodalab, yo'g'onlik-ingichkalik yog'idan o'rtacha aytiladi, ya'ni burungi yo'g'on "o" bilan ingichka "ə" o'rtasidagi bir tovushdir:

Qol, kol, tor, zor, bol, kor, koz, soz, boz, soz, oz, ozbek, komsomol, kommunist, proletar, sotsial kabi.

1. "u" harfi asosan yig'iq, yopiq qisqa lab tovushini ifodalab, yo'g'onlik-ingichkalik yog'idan o'rtacha aytiladi: *qul, kul, surgun, qurt, kuz* kabi"[15:14-15].

E'tibor qilinsa, *ə-a* unlilari ma'no farqlash vazifasini bajarishi, boshqa unlilarda bunday holat mavjud emasligi aytiladi, bu ham tilshunoslar o'rtasida jiddiy munozaralarga sabab bo'ladi.

Ma'lumki, arab tilidan o'zlashgan "iy" qo'shimchasi uchun 1931-yilda nashr qilingan imlo qoidalarida "ii", "ЬЬ" shakllari olingan: "Tilimizga kirib qolgan arabcha so'zlardagi "nisbat yosi" (yoyi nisbiy) ayrim sarfiy shakl etib qabul qilinadi va shuning uchun maxsus shakl olinadi, ya'ni nisbat yosi – "ii, ЪЬ" kabi ikki harf bilan yoziladi: *sbjasʼbʼb, bqtʼsadʼbʼb, bçʼtʼmabʼb, ilmii, ədəbii, nəzərii* kabi" [15:29].

Keyingi imlo qoidalarida esa "ij (iy)" tarzida berilgan: "Arab nisbat yosi, ruscha familiya va o'rin otlari oxirida keladigan *-ckuʼ, uʼ – skij, ij* lar ham "ij" bilan yoziladi: *iqʼtisadij* (iqtisadii emas), *sijasij* (sijasii emas), *xajalij* (xajalii emas), *Ivanovskij, Alajskij, Lunacarskij* kabi" [15:24].

Ma'lumki, arab yozuviga asoslangan o'zbek yozuvida qisqa unlilarni yozuvda ifodalamaslik oddiy holat edi, bu qoida jadidlar tomonidan isloh qilingan yozuvda ham davom etdi. Keyinchalik rus tilidan so'zlar o'zlashtirilishi natijasida so'zning boshida ikki undoshning kela olishi hodisasini ma'qullab, ularni aynan o'zlashtirish, o'zbek tilida ham birinchi bo'g'indagi unlini tushirib qo'llash tarafdorlari paydo bo'ldi. Amirof ham so'z boshidagi qisqa unlilarning tushib qolishini quvvatlab, unga qo'shimcha ravishda *-dir, -ning, -miz* qo'shimchalarini keltirib, ularda ham unlilarni tushirib qoldirishni, *-dr, -nng, -mz* tarzida yozishni tavsiya qiladi. Uning fikricha, bu qo'shimchalar tilimizda ko'p qo'llaniladi, unlilar tushirib qoldirilganda ham o'quvchilarning ko'zi tez o'rganadi va savod chiqarishda muammo bo'lmaydi. Shu bilan birga, ularni tushirib qo'llash madaniy, iqtisodiy va texnik jihatdan foyda beradi deb hisoblaydi [1:8]. Bunday qoida imloni soddalashtirmaydi, aksincha o'quvchini chalg'itadi, chunki savod chiqarishda so'zlarni bo'g'inlarga ajratib o'rgatish eng samarali yo'l hisoblanadi. Yuqorida ta'kidlanganidek, turkiy tillarda, jumladan o'zbek tilida bir bo'g'inda bir unli bo'lishi muhim qoida hisoblanadi. *-dr, -nng, -mz* qo'shimchalarida umuman unli yo'qligini, bo'g'in tuzilish qoidasiga qanday to'g'ri kelishini o'quvchilarga tushuntirishda o'qituvchining noqulay ahvolga tushib qolishi aniq. Lekin mana shunday munozaralar natijasida bu qoida imlo qoidalariga kiritiladi: "Bo'g'inlar unli tovushsiz tuzilmaydi. Bo'g'in boshida (so'z boshida) ikki unsizning brik kela olishi tilimizda bordir, faqat, ikki unsiz brik kelishi uchun qo'shimchalar qo'shganda yoki qo'shimchalarni o'zakdan ayirganda, o'zak va negizda o'zgarish bo'lmasligi, ya'ni so'z qo'shimcha bilan turganda, garchi bo'g'in unli tovushli bo'lsa-da, qo'shimchani ayirganda, o'zak (so'ngra qoluvchi bo'g'in) unsiz tovushsiz qolmasligi shartdir:

Braq, snaq, sna, cnaq, cgit, blan, bla, Blal, Hrat, Srac, bradar, Stalin, Kronberg, Sverdlov, proletar, traktor, gvardiya, tramvaj, zrak, trak, tradi, cniq, cniqdi, cniqqan, zqir, zqirdaj, zqirca, kra, krakas, bqin, sgir, smir, qmiz, qmizak, qzil, qzar, qtiq, pcaq kabi" [15:33].

"a" tovushining 4 xil, ya'ni ortgi (yo'g'on) lablashmagan, ortgi (yo'g'on) lablashgan, o'rta (yo'g'on-ingichkalikda o'rta) lablashmagan, oldgi (ingichka) lablashmagan tovush sifatida talaffuz qilinishi, lekin ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi tip tovushlari talaffuzda farqlanmay ilg'or rayon shevalarida bir xil talaffuz qilinishi ta'kidlanadi: "Lablashmagan ortgi "a" (qazi-qarta), lablashmagan o'rta "a" (bari bir, sana, jara) va oldgi "ə" *kana* (kənə), *kasal* (kəsəl), *Karimga* (Kərimgə) tovushlari ilg'or ishlab chiqarish rayon vakillari shevalaricha bir tovush bo'lib tasavvurlanadi va ularcha har uch xili ham o'rta bir vaziyatda talaffuzlanadi. Ya'ni har uch tip tovush bir xil aytiladi: 1) *qazi-qarta*, 2) *jara*, 3) *Karim* kabi" [15:18-19].

2. Arab, fors tillariga xos bo'lgan lablashgan, qattiq "ī -a" unlisi bo'yicha alohida qoida kiritilgan. Bu tovushni mazkur tillardan xabardor bo'lgan domlalar o'quvchilarga noto'g'ri o'rgatayotgani tanqid qilinadi, bu tovush ham yuqoridagi kabi talaffuz qilish lozimligi uqtiliradi: "Shuning uchun eski alifbe traditsiyasi va eski maktab domlalarining yanglish o'rgatish kasofati o'laroq, saqlanib qolgan "ī -a" ni har vaqt lablashgan ortqi deb o'rgatish hozirgi birlashgan adabiy tilimiz talaffuziga muvofiq bo'lmaydi. Bu "a" harfini lablashgan ortqi "a" li so'zlar va bo'g'unlardan boshqa o'rinda, ayniqsa, barcha qo'shimchalarda o'zagida "k, g, ə, e" bo'lgan so'zlarda (ingichka so'zlarda) mutlaqo adabiy til talaffuziga muvofiq (yasamalikka berilmasdan) oldgi "ə" yoki o'rta "a" kabi o'rganish, o'qitish lozimdir" [15:19].

Risolada chetdan kirgan so'zlar imlosiga ham to'xtalangan. Masalan, ba'zi qoidalarni keltirib o'tamiz:

3. Sovet, internatsional (rus va boshqa Avropa tillaridan kirgan) so'zlar tubandagi shakllarda yoziladi:

a) rus imlosida "o" bilan yoziladigan tovush har vaqt bizning "o" bilan yoziladi, garchi ba'zan talaffuzda "a" "ə" bo'lib eshitilsa (*kəmsəmal, kəmunist* kabi), yoki ba'zan "i" kabi eshitilsa-da (*traktor-traktir* kabi), har choq "o" orqali yozilaveradi: *kommunist, komsomol, traktor, kolxoz* kabi;

b) ruscha "ə" va unsiz tovushdan so'ng kelgan "e" harfi bizning "e" orqali yoziladi: *elektron, elektr, telefon, telegram, Engels, effekt* kabi. Ammo bo'g'in boshi va so'z boshida keladigan ruscha "e" bizda "je" orqali yoziladi: *subjekt, objekt, Jenukidze, Jermilov, Jevgeniya* kabi;

c) ruscha "e" so'z boshi, bo'g'in boshi, ba'zan talaffuz etilishiga ko'ra unsiz tovushlardan so'ng ham "jo" orqali yoziladi: *jolka* (daraxt oti), *Pjotr, Budjonij, Semjon* kabi. Ammo bo'g'in orasida (ko'prak unsizlardan so'ng) "o" orqali yoziladi: *scot, samolot, pulemot, slot, suflor* kabi;

TILSHUNOSLIK

d) bo'g'in va so'z boshida keladigan ruscha "ю", "ju" orqali yoziladi: *jurist, jubilej, ijun, ijul, sojuz* kabi; bo'g'in o'rtasida (ko'prak unsizlardan so'ng) "o" orqali yoziladi: *bulleten, revolutsiya, evolutsiya, budzet, absolut* kabi.

Biroq *bjuokrat, bjuro* kabi so'zlarda garchi unsizlardan so'ng bo'lsa-da, "ju" ochiq eshutilganlikdan shu shaklda yoziladilar.

e) so'z boshi va bo'g'in boshidagi ruscha "я" "ja" orqali yoziladi: *jašik, jacejka, jasla, Zoja, Jaroslavskij, Jarotskij* kabi.

Bo'g'in o'rtasida va oxirida (unsizlardan so'ng) "a" orqali yoziladi: *Alaska, Jaxov, knaz* kabi.

Ba'zi atoqli otlarda esa, unsizdan so'ng "ja" keladi: *Galja* kabi;

f) rus va Avropa tillaridan kirgan so'zlarda qo'llaniladigan, rus yozuvida "uo, ua" – *io, ia, ea, oo, eo* shaklida keladigan unlilar bizda ham qator ikki unli bilan yozilaveradi: *sotsial, natsional, fiziolog, ratsional, koopertativ, teatr, teorija* kabi [15:25-26].

XULOSA

Sho'rolarning barcha jabhalarda sovet mafkurasini singdirishi milliy til siyosatiga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. 1934-yilda qabul qilingan o'zbek adabiy tili imlo qoidalarida singarmonizmning inkor qilinishi, unlilar miqdorining qisqartirilishi, milliy til tabiatiga mos bo'lgan, 1929-yilda tasdiqlangan imlo qoidalarining chiqarib tashlanishi ayni shu siyosatning ta'siri edi. Shu tariqa jadidlar boshlagan barcha xayrli ishlar yo'qqa chiqarildi, o'zlari jismonan yo'q qilindi yoki uzoq yillarga qamoq jazosiga hukm qilindi, asarlarini o'qish taqiqlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adabi tl və imla toq'risida maqala va qararlar, II to'plam, 1-nci serija. Toplavci Q.Ramazan. – Taškent: Ozdavnashr, 1934. – 80 b. (Articles and Decisions on Literary Language and Orthography, Volume II, Series 1. Compiled by Q. Ramazan. – Tashkent: Ozdavnashr, 1934. – 80 pages.)

2. Atačan Haşımof. Өzbek jaň abdi tili va uniñ imlası haqýda. Adabi tl va imla toq'risida maqala, qararlar, II to'plam 1-nci serija. – Taškent: OZDAVNAŞR, 1934. – 80 b. (Atačan Hashimov. On the Modern Uzbek Literary Language and Its Orthography. In *Articles and Decisions on Literary Language and Orthography*, Volume II, Series 1. – Tashkent: OZDAVNASHR, 1934. – 80 pages.)

3. Курбанова М. Фитратнинг тилшунослик мероси. Филол. фан. номз. дисс... – Тошкент, 1993. – 120 б. (Kurbanova M. The linguistic heritage of Fitrat. Candidate of philological sciences dissertation. - Tashkent, 1993. – 120 pages)

4. Сайидов Ё. Фитрат бадиий асарлари лексикаси. Филол. фан. номз. дисс... – Бухоро, 2001. – 204 б. (Sayidov Y. Lexicon of Fitrat literary works. Candidate of philological sciences dissertation. - Bukhara, 2001. – 204 pages)

5. Сайидов Ё. Жадид бадиий асарлари лексикаси. Филол. фан. док. дисс... – Бухоро, 2013. – 302 б. (Sayidov Y. Lexicon of Jadid literary works. Doctor of philological sciences dissertation. - Bukhara, 2013. – 302 pages)

6. Йўлдошев М. Чўлпоннинг бадиий тил маҳорати ("Кеча ва кундуз" романи мисолида). Филол. фан. номз. дисс... – Тошкент, 2000. – 120 б. (Yuldashev M. Chulpan's literary language skills (on the example of the novel "Day and night"). Candidate of philological sciences dissertation. - Tashkent, 2000. – 120 pages.)

7. Неъматова Д. Чўлпон публицистик асарларининг лингвистик таҳлили: Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Тошкент, 2004. – 24 б. (Ne'matova D. Linguistic analysis of Chulpan's publicist works. Candidate of philological sciences dissertation. Abstract. – Tashkent, 2004. – 24 pages.)

8. Бобомуродова Ш. Ўзбек тилшунослиги ривожига Элбекнинг роли. Филол. фан. номз. дисс... – Тошкент, 2002. – 132 б. (Babomurodova Sh. The role of Elbek in the development of Uzbek linguistics. Candidate of philological sciences dissertation. - Tashkent, 2002. – 132 pages.)

9. Тоғаев Т. Ашурали Зоҳирий ва унинг тилшунослик мероси. Филол. фан. номз. дисс... автореферати. – Тошкент, 2005. – 24 б. (Togaev T. Ashurali Zahiri and his linguistic legacy. Candidate of philological sciences dissertation. Abstract - Tashkent, 2005. – 24 pages.)

10. Бобониёзов А. А.Қодирийнинг "Ўткан кунлар" романида тасвирий воситалар ва тил бадиияти: Филол. фанлари ном. ... дисс. автореф. – Тошкент, 1995. – 24 б. (Bobaniyozov A. Imagery and language arts in A.Kadiri's novel "Days Gone By". Candidate of philological sciences dissertation. Abstract. - Tashkent, 1995. – 24 pages.)

11. Чориева З. Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романидаги мактубларнинг луғавий-маъновий ва услубий хусусиятлари: : Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Тошкент, 2006. – 23 б. (Chorieva Z. Lexico-spiritual and methodological features of the letters in the novel "Days Gone By" by Abdullah Kadiri: Candidate of philological sciences dissertation. Abstract. – Tashkent, 2006. – 23 pages.)

12. Джалолова Л. Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романининг лингвистик тадқиқи: Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Тошкент, 2007. – 22 б. (Djalolova L. Linguistic study of Abdullah Kadiri's novel "Days Gone Days": Candidate of philological sciences dissertation. Abstract. – Tashkent, 2007. – 22 pages.)

13. Нормаматов С. Абдулла Авлоний шеъряти лексикасининг маъновий-услубий хусусиятлари: Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Тошкент, 2011. – 25 б. (Normamatov S. Spiritual and methodological features of the

lexicon of Abdullah Avlani's poetry: Candidate of philological sciences dissertation. Abstract. – Tashkent, 2011. – 25 pages).

14. Жамолхонов Ҳ., Сапаев Қ. Имло муаммолари. – Тошкент, 2007. – 192 б. (Khamolkhonov H., Sapaev Q. Issues of Orthography. – Tashkent, 2007. – 192 pages.).

15. Q.Ramazan. Ozbek tilinin birlashgan imla qaidalari. – Taşkent: Oznashr davlat nashriyati, 1935. – 60 b. (Q. Ramazan. Unified Orthographic Rules of the Uzbek Language. – Tashkent: Oznashr State Publishing House, 1935. – 60 pages.).

16. Q.Ramazan. Ozbek adabii tilining imla qaidalari. – Taşkent: Oznashr, 1931. – 32 b. (Q. Ramazan. Orthographic Rules of the Uzbek Literary Language. – Tashkent: Oznashr, 1931. – 32 pages.).